A közvetlen agrártámogatások feltételezett csökkentésének becsült hatásai Magyarországon

Dorgai László – Udovecz Gábor

Kulcsszavak: mezőgazdaság, közvetlen támogatások, számszerűsített hatások, üzemi eredmény, foglalkoztatottság.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A 2013 utáni időszakra szóló KAP-reform keretében egyes tagállamok máris felvetették a közvetlen termelői támogatások jelentős csökkentését. A cikk 2006. évi támogatási és jövedelmi adatok alapján azt vizsgálja, hogy egy drasztikus, 50 százalékos támogatáscsökkenésnek milyen hatásai valószínűsíthetők, ha a termelés egyéb feltételei nem változnának. Az elemzés szerint egy ilyen lépésnek Magyarországon sokrétű és rendkívül hátrányos következményei lennének, nemcsak a mezőgazdaságra, hanem az egész nemzetgazdaságra, különösképpen pedig a vidéki foglalkoztatási viszonyokra és a természeti környezetre nézve. Minden szempontból hátrányosan érintené általában a vidéket, különösen a lemaradó és stagnáló kistérségeket, továbbá a kedvezőtlen adottságú területeket, általánosan az országnak azon részeit, ahol most is jelentősek a társadalmi-gazdasági feszültségek. Magyarországnak alapvető érdeke, hogy ne legyenek hirtelen, drasztikus módosítások, a rendszer változtatásában csak fokozatos megoldások kívánatosak. Európa számára alapvető érték a természeti környezet óvása, az élelmiszer- és az élelmezés-biztonság. Ez utóbbi pedig nemcsak európai szinten, hanem regionálisan is fontos érték, védelmet érdemel, ami meggondolatlan pénzügyi lépések oltárán nem áldozható fel!

BEVEZETÉS

Az utóbbi években az Európai Unióban a költségvetés revíziója és a Közös Agrárpolitika (KAP) szokásos időközi felülvizsgálata, újabb nevén a „health check" kapcsán felerősödött a vita a mezőgazdaság támogatásáról. A kapcsolódó, már a KAP 2013 utáni sorsát firtató reformvitában pedig némelyek a támogatások drasztikus csökkentésének lehetőségét is felvetik. Az *Agrárgazdasági Kutató Intézet* e tárgykörbe vágó tanulmánya[1] egy ilyen drasztikus – ötven százalékos – támogatáscsökkenésnek a címben jelzett hatásait vizsgálja, 2006. évi adatokra támaszkodva.

A kutatás a várható változásokat különböző statisztikai becslési eljárásokkal igyekezett számszerűsíteni. A hatások számszerűsítésénél abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a támogatások csökkentésén túl a mezőgazdálkodásra ható egyéb (gazdasági, természeti) tényezők nem változnak. Olyan kézenfekvő kérdéseket sem vizsgálunk, mint például milyen hatása lenne annak, ha a közvetlen támogatások forrásait ugyan csökkentenék, de az így felszabadult pénzeszközöket a vidék érdekében más célra, mondjuk az úgynevezett vidékfejlesztési intézkedésekre – vagy esetleg egészen más terüle-

[1] A közvetlen támogatások feltételezett csökkentésének társadalmi-, gazdasági- és környezeti hatásai (első megközelítés). Agrárgazdasági Tanulmányok 2008. 6. sz.

tek, mint például az oktatás, vagy infrastruktúra fejlesztésére – használhatnák fel. Tekintettel arra, hogy Magyarországon a gazdasági teljesítményekben, a mezőgazdaság teljesítményében, a munkanélküliségben és számos más tényező vonatkozásában igen jelentősek a térségi különbségek, a vizsgálatok regionális megközelítése kiemelt célként szerepelt.

A kutatás számszerű eredményei különösen annak fényében figyelemre méltóak, hogy 2006 kedvező mezőgazdasági év volt, hiszen az előző évhez képest a jövedelemmutatók 33-45%-kal növekedtek (*Keszthelyi, 2007*), a főbb ágazatok javuló eredményt mutattak, a közvetlen támogatással érintett ágazatok között nem volt veszteséges (*Béládi – Kertész, 2007*).

A MAGYARORSZÁGI MEZŐGAZDASÁG TÁRSADALMI KÖRNYEZETE

A mezőgazdaság nemzetgazdasági szerepe és a népesség mezőgazdasághoz való kötődése országunk kis mérete ellenére *jelentős térségi különbségeket* mutat:

• *A mezőgazdaság gazdasági súlya az egyes országrészeken különböző.* Az Alföldön és a Dél-Dunántúlon még viszonylag magas (8-15%), Békés megyében a legmagasabb (14,6%), Közép-Magyarországon viszont már az egy százalékot (0,8%) sem éri el. A mezőgazdasághoz való szorosabb kötődés esetenként megélhetési kényszer (önellátás) miatt is jelentkezik, például Észak-Magyarországon és általában a kistelepüléseken.

• *Az agrárfoglalkoztatás mértéke és a gazdasági fejlettség szintje között fordított arányosság figyelhető meg.* A dinamikusan fejlődő kistérségekben 3%, a lemaradó kistérségekben 12,9% a mezőgazdaságban főhivatású foglalkoztatottak aránya. Hazánkban – különböző gazdasági céllal – a népesség egyötöde folytat mezőgazdasági termelést, a lemaradó térségekben arányuk azonban közel 40%, az Észak-Alföld gazdaságilag fejletlenebb területein 52-55%. A lemaradó kistérségekben a mezőgazdaság egyfajta *menedék a végletes szegénység ellen* a helyi népesség számára.

• A mezőgazdaság szociális-foglalkoztatási funkciója jellemzően *a kistelepüléseken és a kevésbé képzett néprétegek vonatkozásában kiemelten fontos.* Kistelepüléseken, többek között munkalehetőség híján folyamatos a népességcsökkenés az elvándorlás, a kedvezőtlen korstruktúra és a természetes fogyás miatt. Egy jelentős részüknél viszont nem csökken a népesség, de megfigyelhető egy sajátos „átrétegződés". Nő azoknak a néprétegeknek az aránya (jellemzően a roma népesség körében), akiknél a magas természetes szaporodás miatt ugyan kedvező a korstruktúra, de ezeknek a rétegeknek alacsony a képzettségi szintje és körükben rendkívül alacsony az aktivitási és foglalkoztatási ráta is.

• Jelentős népréteg *kényszerűségből is kötődik a mezőgazdasághoz, mert az ingatlanárak nagy különbsége megnehezíti, a szegényebbek számára szinte lehetetlenné teszi a lakhelyváltoztatást*, minimálisra csökkenti a vidéki népesség mobilitási esélyét. A vidéki lakóhely elhagyása egyre gyakrabban, főként tanyákon és kisfalvakban, kereslet híján, a lakóingatlan és környezete pusztulásával jár. A pusztulás ma már jelentős területi kiterjedésben (például: alföldi tanyavilág, nyírségi, csereháti vagy nógrádi aprófalvas térségek) öngerjesztő folyamat, előre vetíti *a társadalom részéről teljes ellátást váró, önmagáról gondoskodni csekély mértékben sem képes helyi népesség kialakulását.*

• A kistelepülésen élők számára, ha kikerülnek a mezőgazdasági foglalkoztatásból, *az elérhető munkahely inkább csak elvi lehetőség*, mert elérését nehezíti többek között a közlekedési infrastruktúra, a kistelepülések szociális ellátottsága (gyermek- és oktatási intézményekkel való ellá-

tottság és korlátai) és az alacsony képzettségi szintjük.

• Magyarországon nemzetközi összehasonlításban *alacsony a gazdasági aktivitás*, különösen a keleti országrészben. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Békés megyében az aktívak aránya még az 55%-ot sem éri el. Ezzel jellemzően *„fordítottan arányos" az eltartottság mértéke*: Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 230 főt is meghaladó inaktív népesség jut 100 foglalkoztatottra!

• *A segélynek, mint megélhetési forrásnak közismertek a gazdasági és morális terhei egyaránt!* A magyar családok jelentős részénél a különböző címen folyósított szociális ellátás, ezen belül a szociális segély az egyetlen rendszeres bevétel. A segélyezettek népességen belüli aránya kimagasló Észak-Magyarországon, különösen Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, ahol közel annyian részesülnek (33 785 fő) rendszeres szociális segélyben, mint az egész Dunántúlon (35 804 fő)! Az aktív korú népességből kimagasló a segélyezettek aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (12%) is.

• A mezőgazdaságnak *a roma népesség foglalkoztatásában* talán nem túl jelentős a szerepe, de *számottevő alkalmi munkalehetőséget találnak* az ültetvényes gazdaságokban, illetve általában a kézimunka-igényes ágazatokban a betakarítási időszakban. A roma lakosság körében egyébként a kilencvenes években 75% volt a foglalkoztatási arány, ma alig 30%, Nógrád megyében mindössze 12%.

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS TÁMOGATÁSÁNAK INDOKAI

Az indokokat – és az ellenérveket is – közgazdászok és politikusok rendre kifejtik. Mi részletes okfejtésre nem törekszünk, csupán kiemelünk a magyar érvrendszerbe illeszkedő néhány megállapítást.

• A támogatások összege 2006-ban nagyságrendileg akkora, mint a tesztüzemi adatok alapján számolt mezőgazdasági jövedelem[2], illetve megegyezik a mezőgazdaságban foglalkoztatottak minimálbéren történő foglalkoztatásának bérköltségével.[3] Ha úgy tetszik: a támogatás „kiadja" a mezőgazdaságban foglalkoztatottak bérköltségét.

• A mai hazai mezőgazdaság is *ellát (illetve kielégít) olyan társadalmi haszonnal járó feladatokat*, amelyek anyagi ellentételezését joggal elvárhatja a társadalomtól. Ide sorolható például a tájgondozás, a képzetlenebb néprétegek foglalkoztatása, a töredék munkaerő (nyugdíjasok, tanulók, csökkent munkaképességűek) időszakos foglalkoztatása, vagy a falusi közösségek összetartása. Vagyis azzal a nézettel azonosulunk, mely szerint a mezőgazdaság sokféle feladatot ellátó, úgynevezett multifunkciós nemzetgazdasági ág. Egyik funkciója természetesen továbbra is a termelés (élelmiszer és egyéb alapanyagok), a termék-előállítás, de egyre inkább értékelni kell a nehezen „beárazható", de igen fontos *közjavakat (public goods) előállító* (vagy megóvó, megvédő, szolgáltató) szerepét is.[4]

• *A támogatási rendszer bizonyos előírásai az előbb említett környezeti közja-*

[2] A magyar tesztüzemi rendszer (FADN) a 2 EUME (Európai Méret Egység) fölötti gazdaságokat reprezentálja.

[3] Személyenként 1,1 millió forinttal (4314 €) kalkulálva (a 2006. évi minimálbér 63 500 Ft (249 €), 31%-os társadalombiztosítási, 4,5%-os munkaadói járulék, 4500 Ft (18 €) egészségügyi hozzájárulás) a támogatási összeg 164 ezer fő bérköltségére „elegendő". Itt és később is a nemzeti valutát (forint) euróra 255 Ft/€ árfolyamon számoltuk át.

[4] Leggyakrabban a tájgondozó-tájápoló szerepét méltatják *(Halmai, 2007)*, mivel hazánk területének döntő többségét a mező- és erdőgazdaság gondozza, amely így kultúrtájnak, rendszeres gazdasági tevékenység által gondozottnak tekinthető. „E tájak rendben tartása, az erózió megelőzése, a földfelszín növényekkel történő borítása, az allergén és egyéb gyomnövények kiirtása, a különféle környezetvédelmi előírások betartása, a rurális tájakhoz kapcsolódó kulturális örökség megőrzése egyaránt pozitív externalitások, közjavak előállítását jelenti. A mezőgazdaság e pótlólagos szolgáltatásai közgazdaságtani értelemben közjavaknak (public goods) minősülnek. E közjavak valódi értékéről, költségeiről egyelőre kevés ismeret áll rendelkezésre. Ám ami bizonyos: nem szabad javakról van szó, a mezőgazdasági termelés során kapcsolt kibocsátásként előállított pozitív externalitások általában pótlólagos költségekkel/jövedelemveszteséggel járnak."

vaknak az előállítására, illetve megtartására kifejezetten ösztönöznek. Konkrét példaként a „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot”[5] (HMKÁ), vagy az úgynevezett „nitrát direktíva”[6] előírásait említjük. Ez az ösztönzés még erőteljesebb lesz a várhatóan bevezetésre kerülő SPS[7] és az azzal egy időben életbe lépő cross-compliance („kölcsönös megfeleltetés”)[8] alkalmazása következtében, ami egyértelműen felértékeli és kikényszeríti a környezetbarát mezőgazdasági termelést. A magyar mezőgazdaság környezetterhelése viszonylag mérsékelt.

- A veszteséges termelés jellemző következménye *a termőföldek művelésének felhagyása*, a mezőgazdasági hasznosítás beszüntetése, ami különféle kockázatokkal jár. Ezek a jórészt növény-egészségügyi, illetve növényvédelmi kockázatok a gyomok és az invazív, gyakran tájidegen növényfajok térnyerése miatt jelentkeznek, de rontják a táj turisztikai-rekreációs célú hasznosításának esélyét is. Már újabb kori történelmünkben is ismert jelenségekről van szó, hiszen az úgynevezett marginális területek (ár- és belvízveszélyes, vagy erősen erodált, illetve alacsony termőképességű homoktalajok) jó része már ma is parlag (Nógrád megye szántóterületének egynegyede vetetlen). Az elsősorban jövedelmezőségi okok miatt visszaszorult és jellegében megváltozott állattartás miatt gyepterületeink legalább harmada gondozatlan, elvadult, nem kultúrtáj képét mutatja.

NÉHÁNY GONDOLAT A KÖZVETLEN TÁMOGATÁSOKRÓL

Az 1. táblázat szerint a magyar mezőgazdaság 2006-ban közel 200 milliárd forint (784 ezer €) közvetlen támogatásban részesült[9], ami mintegy 200 ezer gazdaságot érintett.

A támogatások 62%-a uniós forrásból (SAPS)[10], 38%-a pedig nemzeti kiegészítésből (top up) származott. A kifizetések elsősorban a növénytermelőket érintették, hiszen kizárólag állattenyésztéshez kapcsolódó jogcímen a jogosultak csupán 2%-a részesült támogatásban. Egy gazdaságra átlagosan 976 ezer forint (3827 €) támogatás jutott, a társas vállalkozások átlaga 14,6 millió forint (57 216 €), az egyéni gazdaságoké 0,5 millió forint (2082 €) volt. A legkisebb megyei üzemi átlag Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (488 ezer forint, 1914 €), legnagyobb pedig Komárom-Esztergom megyében (1512 ezer forint, 5929 €) jelentkezett.

A támogatott gazdaságok 97%-a (196 702 gazdaság) egyéni gazdaság[11]. Nagyon sok, mintegy 115 ezer gazdaság – a támogatott gazdaságok 56,6%-a – csak kisösszegű támogatásban[12] részesült. Csaknem kizáró-

[5] Magyarországon a gazdák tudatába ez a kifejezés az *Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapból* finanszírozott támogatások igénybevétele feltételeként jutott el, ugyanis egyes nemzeti és európai uniós jogszabályokban előírt minimális gazdálkodási és környezetvédelmi követelményeit határozza meg, egy többször módosított FVM (4/2004) rendeletben.

[6] Az irányelv célja a nitrátérzékeny területeken a vizek mezőgazdasági eredetű nitrátszennyezésének megelőzése. [91/676/EGK Tanácsi Irányelv a vizek mezőgazdasági eredetű nitrátszennyezésével szembeni védelméről, amelyet hazánkban a 49/2001 Korm. rendelet vezetett be (többször módosításra került, jelenleg a 81/2007 Korm. rendelet van hatályban).] Az irányelv kiterjed a felszíni és a felszín alatti vizekre egyaránt.

[7] SPS = Single Payment Scheme – Összevont gazdaságtámogatási rendszer. Az Országgyűlés már törvényt alkotott bevezetéséről.

[8] A keresztmegfeleltetés leegyszerűsítve azt jelenti, hogy a mezőgazdasági tevékenységet folytatóknak be kell tartaniuk bizonyos nevesített környezetvédelmi, állat-egészségügyi, állat-nyilvántartási, állatjóléti, illetve növényvédelmi jogszabályok előírásait. A jelenlegi könnyebb követelmények az egyszerűsített rendszer választásának következménye, amely az SPS esetében már nem alkalmazható, így majd Magyarországnak is alkalmaznia kell.

[9] Eredményszemléletű kimutatás szerint, vagyis a 2006. évi jogosultság kifizetései, függetlenül attól, hogy annak egy részét a *Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal* (MVH) 2007-ben fizette ki.

[10] SAPS = Single Area Payment Scheme. A magyarországi SAPS rendszer lényegében termeléstől független területi átalánytámogatás.

[11] Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a *Központi Statisztikai Hivatal* szerint gazdaságnak minősülő háztartások közül csak minden harmadik igényelt támogatást. Jellemzően azért, mert kétharmaduk nem érte el az egy hektáros jogosultsági méretküszöböt.

[12] Kisösszegű támogatásnak tekinthető az üzemenkénti 210 ezer forintot (824 €) meg nem haladó támogatás, ami megközelítően 6 hektár jogosult területre jutó támogatási összeg. Egyébként ekkora területen, átlagos termelési szerkezet mellett megközelítően 2 EUME közeli fedezeti összeg állítható elő.

1. táblázat

A közvetlen kifizetések összefoglaló adatai

Megnevezés	Mértékegység	Összesen
Támogatott gazdaságok	száma, db	203 139
Egyéni gazdaságok	száma, db	196 702
	aránya, %	96,8
Társas vállalkozások	száma, db	6437
	aránya, %	3,2
Közvetlen kifizetések összege	millió Ft	198 351
Az összes kifizetésből az egyéni gazdaságok részesedése	millió Ft	104 432
	%	52,7
Az összes kifizetésből a társas vállalkozások részesedése	millió Ft	93 919
	%	47,3
Egy gazdaságra jutó támogatás	ezer Ft	976
Egyéni gazdaságok átlaga	ezer Ft	531
Társas vállalkozások átlaga	ezer Ft	14 590

Forrás: a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) 2006. évi adatai alapján

lag egyéni gazdaságokról van szó, amelyek a közvetlen támogatások keretéből 5,1 százalékkal (10 milliárd forinttal, 39,2 millió €) részesültek, a támogatott mezőgazdasági terület 6%-ának használata miatt. Talán ellentmondásnak tűnik, hogy ezek a kisösszegű támogatások nagyon jelentősek. Egyrészt mert százezres nagyságrendű vidéki családot érintenek, másrészt mert az érintettek szociális helyzete felől nézve nem kevés az egy hónapra eső 18 ezer forintnyi (71 €) összeg!

A támogatott egyéni gazdálkodók nagy többsége idős, 62%-a ötven évnél, 33%-a 60 évnél idősebb, viszont a 30 év alattiak aránya csupán 6% (11 ezer fő). Az idősek jellemzően kis területet művelnek, a 60 évesnél idősebb gazdálkodók 60 százalékának (közel 38 ezer főnek) 1,4 hektár volt az átlag „üzemmérete”[13]!

A támogatások összege szorosan kapcsolódik a gazdaságok méretéhez, méretcsoportok szerinti alakulását az 1. ábra mutatja.

Az 1. ábra jól érzékelteti, hogy a támogatott gazdaságok legnépesebb csoportját az 1,1-5 hektáros gazdaságok adják, a támogatások összegéből legnagyobb arányban a 300 hektár felettiek részesednek.

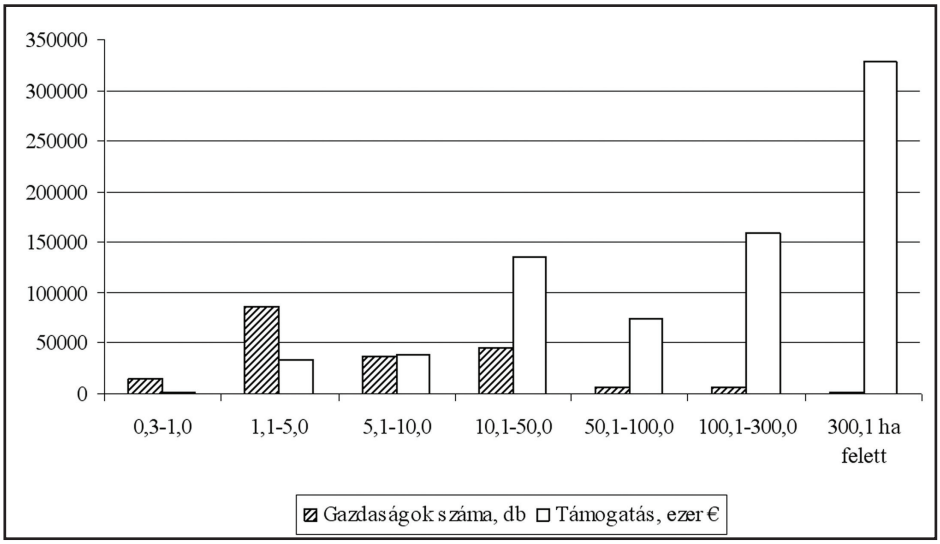
A TÁMOGATÁSOK CSÖKKENTÉSÉNEK VALÓSZÍNŰSÍTHETŐ KÖVETKEZMÉNYEI

Tesztüzemek bevételi és költségadatai alapján kiszámítottuk a vállalkozások adózás előtti eredményét közvetlen támogatással és csökkentett támogatással kalkulálva, gazdálkodási formák és üzemtípusok szerint, majd ezeket az adatokat a

[13] A támogatásra jogosult terület alapján számolva.

I. ábra

A támogatott gazdaságok száma és a támogatások összege a támogatott gazdaságok terület-méretkategóriái szerint

Forrás: MVH 2006. évi adatai alapján

teljes üzemkörre kivetítettük. A közvetlen támogatások 50%-kal csökkentett összege az adózás előtti eredményt az összes gazdaságban (társas és egyéni együtt) kereken 58%-kal csökkentené! Ez a pénzügyi eredmény 159 milliárd forint (624 millió €) nyereség és 99 milliárd forint (388 ezer €) veszteség egyenlege.

Az adózás előtti eredmény minden gazdaságtípusban csökkenne, az egyéni gazdaságoknál és a társas vállalkozásoknál is, amint azt a 2. ábra is mutatja.

Az eredménycsökkenés valószínűsíthető közvetlen és közvetett hatásai sokfélék, a problémák jellege alapján a feltételezhető következményeket öt csoportba soroltuk.

1. A pénzügyi és jövedelmi következmények

Mint említettük, 2006 kedvező év volt a mezőgazdálkodás szempontjából a korábbi évekhez képest. Ennek ellenére a közvetlen támogatások csökkentése miatt *ilyen évben is drasztikusan visszaesne a gazdálkodás pénzügyi eredménye, jelentősen növekedne a veszteséges gazdaságok száma és a veszteség mértéke is*, az egyéni gazdaság és a társas vállalkozások körében egyaránt. Számszerűen érzékeltetve:

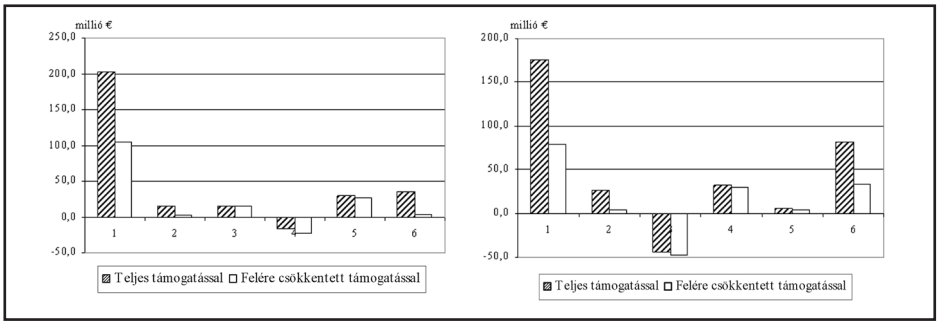
1.1. A *magyar mezőgazdaság 99,2 milliárd forint (389 millió €) bevételtől elesne, Magyarország pedig 61,6 milliárd (242 millió €) „külső bevételt" elveszítene* a 2006. évi állapothoz képest. Ha a gazdálkodók ezt a bevételkiesést ellensúlyozni akarnák, akkor a két legfontosabb gabonafélénél (búza és kukorica) 28%-kal magasabb átlagárat vagy hozamot kellene elérniük. Persze ez nem lenne reális feltételezés, hiszen a magyarországi árakat nem elsősorban a magyar termelők alakítják, a hozamokat is csak a ráfordítások jelentős növelésével emelhetnék.

1.2. A *nagy vesztes a három legkevésbé fejlett régió* lenne, a veszteség mértéke szerinti sorrendben Észak-Alföld (23,8%), Dél-Alföld (22,8%) és Észak-Magyarország (10,0%).

1.3. Az adózás előtti eredmény a 2 EUME feletti gazdaságcsoportban 58%-kal csök-

2. ábra

Az adózás előtti eredmény változása a támogatáscsökkenés hatására, a vállalkozások termelési iránya szerint

Egyéni gazdaságok Társas vállalkozások

Termelési irány: 1. Árunövény-termelés; 2. Állattenyésztés I (tömegtakarmány-fogyasztó állatok); 3. Állattenyésztés II (abrakfogyasztó állatok); 4. Ültetvényes termelés; 5. Zöldségtermelés; 6. Vegyes mezőgazdasági termelés

Forrás: saját számítások a tesztüzemek adatai alapján

kenne, *a gazdaságok közel fele (45 ezer egyéni gazdaság és közel 3 ezer társas vállalkozás) nem tudna pozitív eredményt felmutatni!* Az egyéni termelők 58 százalékánál (több mint 100 ezer család!) a szociális szempontból rendkívül fontos bevétel megfeleződne!

1.4. Az eredményromlás természetesen a gazdaságok termelési iránya szerint különböző lenne, *leginkább érzékenyen érintettek az árunövény-termelők és a vegyes mezőgazdasági termelés főprofilúak*. A tömegtakarmányt fogyasztó állatokat tartók helyzete viszonylag mérsékelten romlana, viszont az ültetvényes gazdaságok nagyobb hányada már nem lenne nyereséges. Az abrakfogyasztó állattenyésztési főprofilú gazdaságok egyébként is kritikus helyzete tovább súlyosbodna.

1.5. A költségarányos jövedelmezőség minden érintett ágazatban jelentősen csökkenne, azon túl

- fontos szántóföldi ágazatok, így a búza és a napraforgó, továbbá a szőlő- és a szilvatermelés, valamint a húsmarhatartás jövedelmezősége a kritikus szint közelébe kerülne (6-8% körül alakulna, vagyis a forgóeszköz-finanszírozás kamatszintje alatt lenne);
- néhány kisebb jelentőségű kalászos gabonafélén (őszi és tavaszi árpa, tritikálé) gyakorlatilag nem képződne jövedelem;
- a rozs- és zabtermelés, valamint a juhtartás (báránynevelés) veszteségessé válna.

2. A munkaerőigény változása és szociális következmények

A gazdálkodók (tulajdonosok) természetes törekvése, hogy a veszteséges ágazatokat megszüntetik. Ha így lenne:

2.1. Közel 45 ezer fő teljes munkaidős létszámnak megfelelő foglalkoztatási lehetőség szűnne meg, döntő része (mintegy 96%) a növénytermelésben. (Ha a tulajdonosok a veszteséges gazdaságokat szüntetnék meg, akkor még további munkahelyek kerülnének veszélybe.) Valójában *az érintettek száma jóval magasabb*, és nem csak aktív korúakról van szó. A mezőgazdaságnak ugyanis közismerten jelentős a szezonális munkaerőigénye, amit igen jelentős részben a más nemzetgazdasági ágakban

foglalkoztatott aktív korúak és nyugdíjasok elégítenek ki személyes jövedelmük kiegészítésére.

2.2. A csökkenő munkaerőigény mintegy háromnegyede az egyéni gazdaságoknál jelentkezne. Náluk a munkaerőigény-csökkenés zöme a vegyes mezőgazdasági termelést folytatókra (32%), az ültetvényes gazdaságokra (28%) és az árunövény-termelőkre (22%) jut. A társas vállalkozások közül a legtöbb embert az abrakfogyasztó állatokat tartó főprofilúak lennének kénytelenek az utcára tenni.

2.3. A mezőgazdaság élőmunka-szükségletének csökkenése miatt vidéken erősödne a munkaerő-túlkínálat, ami kedvezőtlenül hatna a vidéki, és azon belül a mezőgazdasági bérekre is. Ettől nagyobb probléma, hogy a mezőgazdálkodás szervezeti keretéből kikerült munkaerő mintegy 80%-a – kor- és képzettségi sajátosságai miatt – nem találna vidéken munkalehetőséget, valamilyen állami gondoskodásra (ellátásra) szorulna (korengedményes nyugdíj, munkanélküli segély, szociális segély, közgyógyellátás). Számításaink szerint az így keletkező ellátási kötelezettség közvetlen költsége éves szinten akár 34 milliárd forintot (133 ezer €) – bár az évek múlásával csökkenő költséget – jelentene, amelyhez esetenként még járulékos költségek, vagy kieső bevételek (társadalombiztosítási befizetések elmaradása) is társulhatnak. Így az első évtizedben az összes ellátási költség és elmaradt bevétel együttesen megközelítően évi 40 milliárd forint (157 millió €) lenne, ami a „megtakarított agrártámogatásnak" csaknem a felét (44%) elvinné!

3. A kritikus regionális hatások

3.1. A támogatások felére csökkentése miatti bevételkiesés 35%-a, azaz 35 milliárd forint (137 millió €) a minden mutató tekintetében igen kedvezőtlen helyzetű stagnáló és lemaradó kistérségeket érintené. Mivel a stagnáló és lemaradó kistérségek térben eléggé összefüggően helyezkednek el, arra számíthatunk, hogy *a fejlett és kevésbé fejlett térségek (kistérségek) közötti gazdasági és egyéb különbségek felerősödnek*.

3.2. Ebben az esetben egyébként nem egyszerűen bevételkiesésről, vagy a gazdálkodók jövedelemvesztéséről beszélhetünk, mivel a gazdaságok felében épp ez a bevétel teremti meg annak a feltételét, hogy *szerény személyes jövedelmek mellett talpon maradhassanak*. Ha a veszteséges gazdaságok tevékenységüket felszámolják, különösen a stagnáló és lemaradó kistérségekben *nem látunk arra reális esélyt, hogy ezt a gazdasági és egyben foglalkoztatási kapacitást más gazdasági tevékenységek helyettesítik*. Azért, mert előnytelen a népesség összetétele (kor, képzettség, hátrányos helyzetű és segélyeken tengődők magas aránya, deviancia), az infrastruktúrának is vannak fogyatékosságai, egyszóval nem vállalkozásbarát a környezet.

3.3. A nagyszámú stagnáló és lemaradó kistérség (54 kistérség) egyik gondja a *megfelelő gazdasági bázis hiánya*, ami a mezőgazdasági termelés visszaesése miatt tovább erodálódik. Emiatt aztán csökken népességeltartó képességük, és jelentkeznek annak járulékos negatív hatásai is, leginkább a növekvő munkanélküliség és a szociális feszültségek, a romló népesség-összetétel és korstruktúra, a falvak elnéptelenedése.

3.4. A regionális foglalkoztatási feszültségek tovább éleződnének, mivel a veszteséges ágazatok *csökkenő közvetlen élőmunka-igényének közel 40 százaléka a lemaradó és a stagnáló kistérségekben jelentkezne*, ahol a munkanélküliségi ráta most is az országos átlag kétszerese!

3.5. Biztosra vehető, hogy ezekben a lemaradó és stagnáló kistérségekben sokkal *rosszabbak lesznek a mezőgazdálkodásból kikerülő munkaerő elhelyezkedési*

esélyei ahhoz képest, mint amit a várható országos helyzetről vázoltunk. Elsősorban azért, mert kevés a helyi munkalehetőség, a mobilitási képesség pedig minimális, sőt a hátrányos helyzetű néprétegek (így a szakképzetlenek, iskolázatlanok) aránya is általában magasabb.

3.6. Az ültetvényes gazdálkodás – melynek más ágazatokhoz képest magas a fajlagos élőmunka-igénye – szorosan kötődik hagyományos termőhelyekhez, jórészt az Észak- és a Dél-Alföldön, továbbá Észak-Magyarországon. Az ültetvényes gazdálkodás munkaerőigényének csökkenése mintegy 10 ezer fő teljesítményének megfelelő munkaidőt jelent, melynek nagyobb hányadát alkalmi munkavállalók szenvednék el. Így a foglalkoztatási feszültség tovább erősödne a Nyírségben, a Duna–Tisza közi tanyavilágban, kisebb mértékben pedig az úgynevezett történelmi borvidékeken.

4. A természeti környezettel összefüggő hatások

4.1. A támogatások csökkenése miatt általánosan visszaesik a jövedelem, de *a visszaesés mértéke a földminőségtől függően különböző.* Igazán súlyos gondok a gyengébb földminőségű területeken, országrészek szerint különösen a Duna–Tisza közén és a Nyírségben, továbbá a hegy- és dombvidékeken jelentkeznének. A tesztüzemi adatokból számított jövedelemmutatók alapján nagy területen (akár 700-900 ezer hektáron) megszűnhet a szántóföldi művelés, és nem mellesleg ezeknek a területeknek a hasznosítására a gyakorlatból nem találunk ésszerű megoldást.

4.2. A spontán területelhagyásnak a természeti környezetre gyakorolt hatásai előre pontosan nem láthatók. Igaz, hogy a „természet visszahódítja azt, ami az övé", de ahhoz évszázadokra van szükség, hogy olyan növénytársulások alakuljanak ki az elhagyott területeken, mint amilyenek a mezőgazdasági hasznosítás előtt voltak. Ezek *az elhagyott területek sokáig „elvadult" területek*, növény-egészségügyi szempontból fertőzési források lehetnek, melynek környezetéből a népesség menekülni igyekszik. Az elvadulás elleni kultúrállapotban való tartásuk viszont szervezési feladatok mellett költséget is jelent.

5. A mezőgazdaság kibocsátása, a kivitelre gyakorolt hatás

A támogatások radikális leépítése a termelői árakat lényegesen nem befolyásolná, mert Európa a legtöbb termék esetében nem ármeghatározó piaci erő, ami egyébként fokozottabban érvényes Magyarországra. Valószínűsíthető, hogy az uniós versenytársakhoz képest meglévő eddigi versenyhátrány konzerválódna, és jelentős piaci részesedés kényszerűen átkerülne Unión kívüli versenytársakhoz.

A hazai mezőgazdaság termékkínálata csökkenne, a támogatásokkal érintett ágazatok közül jelentősen az ültetvények termék-előállítása (22-38%), valamint az olajnövényeké (58-76%), a különösen jelentős gabonafélékből pedig drámai visszaesés valószínűsíthető rövid távon (búzából 50%, kukoricából 42% körül).

A termékkínálat csökkenése konkrétan csökkenő kivitelt, növekvő mértékű behozatalt, vagy egyes ágazatoknál mindkét hatás megnyilvánulását is jelentheti, de az biztos, hogy a magyar gazdák számára biztosan *számottevő piacvesztést* eredményezne.

A végső következtetés csak az lehet, hogy *az agrártámogatások fenntartása a magyar mezőgazdaság és a nemzetgazdaság alapvető érdeke!* Egy jelentősebb támogatásvesztés ugyanis nem csupán a termelők jövedelmi pozícióját rontaná, hanem kedvezőtlen járulékos következményei is lennének például a környezetre és az élőmunka-igényre (foglalkoztatottságra) nézve is. Minden szempontból hátrányosan érintené általában a vidéket, különösen a lemaradó és stagnáló kistérségeket, továbbá a

kedvezőtlen adottságú területeket, általánosan az országnak azon részeit, ahol most is jelentősek a társadalmi-gazdasági feszültségek.

A KAP reformjában a támogatások némelyek által szorgalmazott csökkentése és/vagy az eddigieknél erőteljesebb modulációja (a források vidékfejlesztési célokra való átcsoportosítása) esetén *két megfontolást semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni. Egyrészt* a létező támogatások Európa-szerte szervesen beépültek a működő piaci mechanizmusokba, a jellemző költség-, ár- és jövedelemviszonyokba. Hirtelen, drasztikus módosításuk egész régiókban, számos kistérségben váltana ki kezelhetetlen drámai eseményeket. Ezért csak fokozatos megoldások jöhetnek szóba! *Másrészt* minden pénzügyi megfontolásnak is abból kell kiindulnia, hogy Európa példát kíván mutatni a világnak a sokszínűség tiszteletéből. Európa számára alapvető érték a természeti környezet, az élelmiszer-biztonság, de az élelmezés-biztonság is! Ez utóbbi pedig nemcsak európai szinten, hanem regionálisan is fontos érték, s mint közjószág védelmet érdemel. Meggondolatlan pénzügyi lépések oltárán nem áldozható fel!

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Béládi K. – Kertész R. (2007): A tesztüzemek főbb ágazatainak költség- és jövedelemhelyzete 2006-ban. Agrárgazdasági Információk 2007. 7. sz. Budapest. Agrárgazdasági Kutató Intézet – (2) Bihari Zs. – Kovács K. (2006): Lejtők és csúszdák, avagy a foglalkoztatási esélyek térbeli egyenlőtlensége az ezredfordulón. Tér és Társadalom, 20. évf. 4. sz. – (3) Faluvégi A. (2003): A leghátrányosabb helyzetű kistérségek. KSH, Budapest – (4) Faluvégi A. (2004): Kistérségeink helyzete az EU küszöbén. Területi Statisztika. 5. sz. – (5) Halmai P. (szerk.) (2007): Átalakulóban az EU Közös Agrárpolitikája – hazai kihívások és válaszok. SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Európai Tudományok Intézete, Gödöllő – (6) Illés I. (2006): Regionális folyamatok az elmúlt évtizedben. Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek, 1. sz. – (7) Jelentés az agrárgazdaság 2006. évi helyzetéről (2007): Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium – (8) Kola, J. – Yrjöla, T. (2004): Society's demand for multifunctional agriculture. 90th EAAE Seminar – Multifunctional agriculture, policies and markets: understanding the critical linkage, Rennes – (9) Kása K. (2006): A gazdasági versenyképesség területi különbségei Magyarországon. Területi Statisztika, 4. sz. – (10) Keszthelyi Sz. (2006): A tesztüzemi információs rendszer 2006. évi eredményei. Agrárgazdasági Információk 2007. 5. sz. Budapest, Agrárgazdasági Kutató Intézet – (11) KSH (2007): Társadalmi ellátó rendszerek 2006. 74 p. – (12) Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2005): Jelentés a foglalkoztatás helyzetéről és a foglalkoztatás bővítését szolgáló lépésekről. http://www.szmm.gov.hu – (13) Udovecz G. – Popp J. – Potori N. (2007): Alkalmazkodási kényszerben a magyar mezőgazdaság. Agrárgazdasági Tanulmányok 2007. 7. sz. Budapest, Agrárgazdasági Kutató Intézet